

ЛИТЕРАТУРНИЯТ XIX ВЕК МЕЖДУ РЕЦЕПЦИЯТА, КОМПАРАТИВИСТИКАТА И КУЛТУРНАТА ПАМЕТ

THE LITERARY 19TH CENTURY BETWEEN RECEPTION, COMPARATIVE LITERATURE, AND CULTURAL MEMORY

*Литературният XIX век като минал и днешен. Граници на словото. Юбилеен сборник в чест на проф. дфн Христо Манолакев, София: Издателство „Факел“, 2025, 281 с.
ISBN 978-954-411-354-4*

Юбилейният сборник „Литературният XIX век като минал и днешен. Граници на словото“, издаден в чест на проф. дфн Христо Манолакев, представлява значим принос към съвременното българско литературознание и по-специално към полето на руско-българските компаративни изследвания, историята на рецепцията и разширената текстуалност на литературоведския анализ. Събраните текстове не просто отбелязват научен юбилей, а изграждат интерпретативна карта на една традиция, в която идеите на Х. Манолакев функционират като методологически и концептуален център.

Още във въвеждащите акценти на сборника проф. Христо Манолакев е представен като ключова фигура в българската русистика – изследовател на руската литература от XIX век и на механизмите, чрез които тя се интегрира в българското възрожденско и поствъзрожденско културно съзнание. Подчертан е неговият принос към разбирането на руската литература не като затворена национална система, а като отворено поле на идеи, идеологии и рецептивни трансформации.

Съставител и научен редактор на изданието е проф. дфн Людмил Димитров. Сборникът носи отпечатъка на редакторска концепция, която не просто събира текстове, а ги организира в общ теоретичен хоризонт, съобразен с проблематиката на XIX век като отворена културна система.

Като автор Л. Димитров разгръща своята дългогодишна изследователска линия върху руската класическа и посткласическа драматургия, като в настоящия сборник неговият текст за „литературния XIX век между „Малките трагедии“ на Пушкин и големите комедии на Чехов“ предлага концептуализация на века като динамична драматургична структура. Основен принос на тази студия е мисленето на XIX век не като хронологически завършена епоха, а като вътрешно циклична система от поетологични модели, в която драматургичните форми функционират като взаимно отразяващи се структури. Така Пушкин и Чехов се поставят в обща логика на цикличност, която преформатира традиционното разбиране за развитие на руската драма.

Сборникът е концептуално структуриран около две взаимно допълващи се линии, които могат да бъдат свързани с научния профил на проф. Х. Манолакев: компаративистични изследвания между българската и руската литература и изследвания на възрожденската и поствъзрожденската рецепция на руската култура и литература.

Първата група текстове се обединява около въпроса за междутекстовите и междулитературните взаимодействия, като руската литература функционира едновременно като източник, посредник и интерпретативен модел.

В статията на Александър Христов „Градове и катастрофи в творчеството на Андрей Бели и Чавдар Мутафов“ се предлага продуктивен сравнителен модел между руския символистичен роман „Петербург“ и българската модернистична проза. Изследването разгръща урбанистичната образност като обща зона на модерността, в която градът се мисли като пространство на разпад, напрежение и екзистенциална нестабилност. Този тип четене съответства на Христо-Маноловката идея за разширена компаративистика, в която паралелите не са само историко-генетични, а структурно-културни.

Подобен компаративен хоризонт се разгръща и в текста на Константина Пунева за романа „Идиот“ на Достоевски, където визуалните изображения (Холбайновият „Мъртвият Христос“, портретни и пейзажни сцени) се интерпретират като философски ключове към структурата на текста. Макар изследването да се концентрира върху вътрешната поетика на Достоевски, то имплицитно се вписва в по-широкия проблем за границите между визуално и словесно, което е важна зона в съвременните компаративни подходи.

В статията на Владимир Донев „Адаптацията по романа „Осъдени души“ на Димитър Димов – в хистоматията на българските екранизации“ компаративният модел се разгръща в посока литература – кино. Анализът на екранизацията на Вълко Радев поставя акцент върху трансформациите на повествованието в различна медия, като се открояват композиционни, визуални и ритмически промени. Макар фокусът да е български, методологическият подход кореспондира с идеята за междутекстова и междусемиотична циркулация на смисли.

В тази компаративистична перспектива особено място заема статията на Пламен Антов, посветена на микросюжета „Кандов“ в романа „Под игото“. Авторът радикализира традиционно четене на Вазов чрез въвеждане на интертекстуална констелация между Гюте („Страданията на младия Вертер“) и Достоевски („Престъпление и наказание“), като библиотеката на героя се превръща в място на смислови напрежения между романтическа чувствителност и идеологическа радикализация. Най-съществен принос на Антовото изследване е разширяването на компаративния модел отвъд класическата сравнителност към интертекстуална динамика, в която текстовете не просто се съпоставят, а се разкриват като взаимно активиращи се смислови полета. Това води автора до понятието за „литературно несъзнавано“ – зона, в която произведението функционира отвъд авторовата интенция и започва да произвежда собствена логика на връзки и отражения.

Втората група текстове е по-пряко ориентирана към проблемите на възприемането, трансфера и културната адаптация на руската литература в български контекст.

В статията на Николета Пътова „Райна княгиня – еманципирането на българския сюжет“ се анализира трансформацията на повестта на Александър Велтман „Райна, королевна българская“ в драмата на Добри Войников. Основен акцент е поставен върху процеса на жанрово преформатиране, чрез който текстът преминава от литературна към сценична форма и се вписва в националния културен канон. Тук ясно се вижда една от ключовите линии на Х. Маноловек – изследването на начините, по които чуждият сюжет се превръща в национално културно притежание.

В същата проблематика се вписва и текстът на Радослава Илчева, който разглежда представата за България и българите в руското общество през първата трета на XIX век. Чрез анализ на пътеписи, научни трудове и художествени текстове се реконструира сложен механизъм на образуване на културни представи, в който България се появява като обект на руско културно и политическо въображение. Това изследване пряко кореспондира с интереса на юбилея към рецептивните модели между двете култури.

В този блок се включва и статията на Румяна Дамянова „Векът на буквара“, която разглежда букварите като културен и педагогически феномен на българския XIX век. Макар фокусът да е върху възрожденската образователна система, текстът показва важен аспект на културния трансфер – адаптацията на образователни модели от руската, сръбската и гръцката традиция.

Съществен принос към темата има и текстът на Галина Петкова за Иван Бунин и Боян Пенев. Той реконструира интелектуалния контекст на рецепцията на Бунин в българската научна среда, като поставя акцент върху библиотеката на Пенев, архивните документи и критическите му

оценки. Така се изгражда модел на литературна „археология“, който е в пълно съзвучие с Манолакевата методология на историко-културно разчитане на литературните контакти.

В посока на емигрантските и маргиналните културни форми текстът на Радостин Русев за Леонид Андреев („Червеният смях“) разширява тематичния хоризонт към зоната на травматичното и катастрофичното в руската литература. Анализът поставя акцент върху повестта като екстремна форма на военен и екзистенциален опит, в която историческото събитие се трансформира в универсална картина на човешката деструкция. Така се очертава специфична линия на сборника, в която руската литература се мисли не само като културен модел, но и като носител на пределни антропологични ситуации.

Особено значима за сборника е групата текстове, които проблематизират идеологическите и интертекстуалните измерения на литературата.

В статията на Денка Кръстева за Некрасовия „Генерал Топтыгин“ се проследява процесът на идеологизация на словото в руската литература на 60-те години на XIX век. Текстът ясно се опира на концепциите на Манолакев за идеологическия характер на руската класика и за диалога Русия – Европа като структуриращ модел на литературната история.

В този интерпретативен регистър се вписва и приносът на Йордан Люцканов, който разглежда руската емигрантска преса в България като форма на пародийна и идеологически натоварена текстова практика. Анализът на вестник „Наша жизнь“ и неговите варианти показва как маргиналните текстове могат да функционират като огледало на културни и политически конфликти.

С особена теоретична плътност се откроява текстът на Николай Нейчев „Бедни хора“ и „Шинел“ като частно проявление на херменевтичния принцип „текстова нелокалност“. Тук се въвежда силно теоретизирана парадигма, в която литературните текстове се мислят като квантово свързани структури. Независимо от спекулативния характер на аналогията, текстът разширява интерпретативното поле на компаративистиката, като въвежда понятието за „литературно несъзнавано“ като структурен принцип на текстовата организация.

В по-съвременен план сборникът включва и анализа на Ренета Божанкова върху рецепцията на Виктор Пелевин в български контекст. Изследването проследява прехода от традиционна литературна критика към дигитална рецепция, включително форуми и онлайн дискусии, което разширява понятието за литературна комуникация в условията на новите медии.

В по-широкия постсоциалистически контекст особено показателен е текстът на Инна Пелева, който интерпретира руските автори и преводни сборници в българската културна среда след 1989 г. Авторката анализира механизма на „пренагласяне“ на литературните отношения между бившите социалистически култури и руската традиция, като показва как преводните антологии и жанрово организирания издания (например „страшни разкази“) функционират като компресиращи модели на национална литературна памет. Особено важно е наблюдението върху разпадането на предишните идеологически деления (конформистко/неконформистко) и тяхната замяна с нови пазарни и рецептивни етикети, които преформатират самото разбиране за литературна стойност.

Текстът на Дечка Чавдарова „Христо Манолакев и изследването на българо-руските литературни връзки през XX – XXI век“ най-естествено обобщава очертаните концептуални линии на сборника – тази на възрожденската и поствъзрожденската рецепция на руската култура и литература, но с ясно изразен метадискурсивен акцент. За разлика от изследванията, които анализират конкретни текстови или жанрови трансформации, статията на Чавдарова има характер на историографско и теоретично обобщение: тя реконструира самото поле на българо-руските литературни връзки през призмата на научния принос на Христо Манолакев. В центъра на анализа стои неговото разбиране за необходимостта компаративистиката да се отвори към по-широки социо-културни и рецептивни контексти, отвъд традиционния модел на директни влияния и контакти. Така текстът функционира като своеобразна рефлексивна рамка върху цялата изследователска парадигма, която сборникът представя, като едновременно прави исторически преглед на развитието на темата и подчертава методологическата актуалност на Христо-Манолакевите идеи в съвременната българска русистика.

Сборникът „Литературният XIX век като минал и днешен“ представлява многопластово научно усилие, което съчетава историко-литературен анализ, компаративистика, рецептивна теория и интертекстуални модели. В него ясно се откроява влиянието на проф. дфн Христо Манолакев като методологически ориентир – както в разбирането на руската литература като идеологически и културно отворена система, така и в акцента върху механизмите на културно посредничество между България и Русия.

Общата научна стойност на сборника се определя от способността му да обедини различни аналитични подходи в един общ интерпретативен хоризонт, в който XIX век не е затворена историческа епоха, а динамично поле на смисли, продължаващи да функционират в съвременната културна ситуация.

Владимир Донев*

* **Владимир Донев** – доц. дфн, катедра „Методика на езиковото и литературното обучение и литературознание“, Филологически факултет, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, vladimir.donev@ts.uni-vt.bg, <https://orcid.org/0000-0003-2783-6388>.